

Олимпиада-2022

Күндү олимпиада кыттыылааба!

*Эйигин өрөспүүбүлүкэтээби олимпиада түмүктүүр түһүмэбэр кыттан эрэргинэн
эбэрдэлиибит! Бу үлэбэ ситиһиини бабарабыт!*

А чаас

Доржоон үөрэбэ

1. Бүтэй доржоон өрө, төттөрү, хардарыта дьүөрэлэһиитин сөп түбэһиннэр (1 баал)

	Өрө	төттөрү	хардарыта
былаахтар	+		
ааннар	+		
күүрэллэр		+	
толкуйдар	+		
ыйаллар		+	
төрөппүт			+

2. Таба суруллубут тылы бул (1 баал)

А. манан

Мабан

Б. Маарыын

Маабыын

Маабын

Баарыын

Маайыын

баарыан

3. Доржоон ханнык уларыыылары баарын ый. (1 баал)

Күөлгэр

Хоруйа:

1. кыарабас аһабас доржоон түһүүтэ

2. бүтэй доржооннор өрө дьүөрэлэһиилэрэ

3. аһабас доржоон түһүүтэ, бүтэй доржооннор өрө дьүөрэлэһиилэрэ

4. Аһабас доржоон силлиспит тыллары бул (1 баал).

...оһох чанчыгар Даайа эрин этэрбэһин абырахтыы олороро.

А. чанчыгар

Б. эрин

В. этэрбэһин

Г. абырахтыы

5. Бүтэй дорџооннор дьүөрэлэһиилэрин ый (1 баал)

<i>дьүөрэлэспит</i>	өрө дьүөрэлэһии
<i>эриммит</i>	хардарыта дьүөрэлэһии

Хоруйа:

1. *дьүөрэлэспит* – өрө дьүөрэлэһии
2. *эриммит* – хардарыта дьүөрэлэһии

Лиэксикэ

6.Тыл суолтатын быһаар (1 баал):

идэһэ

А. иэдэс

В. бэйэ сииригэр анаан өлөрүллэр сүөһү

Б. идэни ылыы

7. Дьахтар былыргы истэри-тастары түүлээх (таһа күндү түүлээх), кулгаабын саба түһэр сыһааба суох хороџор бэргэһэтэ.

Хоруйа: дьабака

8. VI-VIII үйэлэргэ олоро сылдыбыт түүр норуоттара суруйан хаалларбыт суруктарын тылын былыргы түүр тыла диэн ааттыбыт. Бу соруудахха былыргы түүр тылыттан бэриллибит тылларга сахалыы тылбааһын талан туруоран биэр. (1 баал)

jǵrāk	күрдьэх
kǵrgak	сүрэх
ju	игии
эгү	сууй

Хоруйа:

jǵrāk – сүрэх

kǵrgak – күрдьэх

ju – сууй

эгү – игии

9. Хоһоонно омоформалар бэлиэтэммиттэр. Атынтан туһаайыы баар тылын ый (1 баал).
Эйиэхэ бокулуон уураары // Элиэнэ бэркэ да **кыһаллар (А)**, // Эн уоттаах уостаргын
уураары // Долгуннар таастары **кыһаллар (Б)**. (Иван Арбита)

А	атынтан туһаайыылаах
Б	атынтан туһаайыыта суох

Хоруйа:

А – атынтан туһаайыылаах (*кыһан + лын + ар*)

Б - атынтан туһаайыыта суох (*кыс + ар + лар*)

Морполуогуйа

10. Бэлиэтэммит тыллар хайа сана чааһа буолалларый?

Ол ахсын кыысчаан күлэр. НАМЧЫТЫК. ЫРААСТЫК. ЧАҔЫЛЫЧЧЫ.

А. даҕааһын аат

Б. сыһыат

11. Сөптөөх ырытыыны тал (1 баал):

Махтанабын маннык тыйыс Сиргэ түспүт СЭРЭБИЭЙБЭР (Семен Данилов)

А. сэрэбиэйбэр < сэрэбиэй + бэр

Б. сэрэбиэйбэр < сэрэбиэй + (и)м + эр

В. сэрэбиэйбэр < сэрэй + биэй + бэр

12. Ханнык сыһыарыы буоларын ый (1 баал):

Мин Мүлдү Бөбөлүү буунтуйан муннан Ным... (Семен Данилов)

А. -н - бэйэни туһаайыы сыһыарыыта

Б. -н - атынтан туһаайыы сыһыарыыта

В. -т - билигин ааспыт кэм сыһыарыыта

Г. -т - урут ааспыт кэм сыһыарыыта

13. Дьүһүннүүр туохтууру ый (1 баал):

Ону умнаһа кыайан уйумуна, сибэкки хонгуйан охтон барар.

А. кыайан

Б. уйумуна

В. хонгуйан

Г. охтон

Д. барар

14. Аат туохтууру булан бэлиэтээ (1 баал):

Махтанабын сэдэх кыайыы Өрөгөйүн тиксэрбиккэр (Семен Данилов)

А) махтанабын

Б) тиксэрбиккэр

15. Хайа саҥа чааһа буоларын ый. (1 баал).

*Мин бүгүн Стамбулга **СЫЛДЬАММЫН** Атаспын Хикмети санаатым. (Семен Данилов)*

А) сылдьаммын - тус туохтуур

Б) сылдьаммын - аат туохтуур

В) сылдьаммын - сыһыат туохтуур

16. Үөскээбит олохтоох тыллары бул (1 баал).

А. төлөркөй

Б. эрбэллэн

В. суругу

Г. туурсубут

17. Саҥа чааһын ый (1 баал):

*Ардах уһун күнү **БЫҺА** түспүтэ.*

А. тэннэ сыһыат туохтуур

Б. дыһуөл

18. Бэриллибит тыл хайа саҥа чааһа буоларын ый (1 баал):

*Эрдэ туран, **ЧЭЙДЭЭБЭККЭ** да эрэ, Сарааһаптаахха тахсар. (Н. Якутскай)*

А. чэйдээбэккэ - сыһыат туохтуур

Б. чэйдээбэккэ - аат туохтуур

19. Бэлиэтэммит тыллар хайа саҥа чааһа буолалларый? (1 баал):

*Билбэппин төһөнү **КЫАЙАРБЫН** – / Бэйэм кыахпын сэрэйбэппин, / Арай **ҮҮНЭР**, **ҮРДҮҮР** дыһабын / Дьонго **УУНАРЫ** кэрэйбэппин. (В. Потапова)*

А. туохтуур

Б. сыһыат туохтуур

В. аат туохтуур

Г. үлүбүөй туохтуур

Синтаксис

20. Бэлиэтэммит тыл хайа этии чилиэнэ буоларын ый. (1 баал)

*Уол олус сылайан, **танастыын** утуйбут.*

А. толоруу

Б. сиһилии

21. Бу – тэнийбит этии. (1 баал)

Ытыктабыллаах ыалдьыттар, мунньахпыт саҕаланна.

А) Оннук

Б) Суох

22. Тыл ситимин ый (1 баал):

Бэйэҥ санааҕынан

А. салайыы

Б. сыстыы

В. сөпсөһүү

Г. тардыы

23. Уустук тардыы ситими ый (1 баал):

А. Мин баайбыт бэргэһэм

Б. Мин бэргэһэм куондарата

В. Мин бэргэһэм уонна куондарам

24. БХЭ салаа уонна тутуах чааһын икки ардыгар ситими ый (1 баал):

Аҕам олордубут маһыгар куруук уу кутабын.

А. салайыы

Б. сөпсөһүү

В. сыстыы

Г. тардыы

25. Этии арааһын ый (1 баал):

Попов хостон тахсан барбытын эрэ кэннэ, бирикээһин сиэбигэр уктубута (Реас Кулаковскай “Аҕам олоҕо”)

А. Туһаан БХЭ

Б. Кэм БХЭ

В. Толоруу БХЭ

Г. Миэстэ БХЭ

26. Этии арааһын ый (1 баал):

Ыт үрэрин истибиннит.

А. Толоруу БХЭ

Б. Быһаарыы БХЭ

В. Судургу этии

Г. Туһаан БХЭ

27. Баһылатыылаах холбуу этии салаа чааһын арааһын быһаар (1 баал):

А. Мин сибилигин ытаан марылыырым буоллар, эн күлэн ордьороннуонг этэ (АА)	1. Туһаан салаа этии
Б. Олонхо сымыйата төһө да биллэрин үрдүнэн, бары тыл ууһугар тартаран хааллылар (ЭЭ)	2. Толоруу салаа этии
В. Халлаан сылыһарын кэтэһэбин.	3. Утарар болдьох салаа этии
Г. Нарыйа сылайбыта биллибэт.	4. Болдьох салаа этии

Хоруйа:

А. Мин сибилигин ытаан марылыырым буоллар, эн күлэн ордьороннуонг этэ (АА) – Болдьох салаа этии

Б. Олонхо сымыйата төһө да биллэрин үрдүнэн, бары тыл ууһугар тартаран хааллылар (ЭЭ) – Утарар болдьох салаа этии

В. Халлаан сылыһарын кэтэһэбин. – Толоруу салаа этии

Г. Нарыйа сылайбыта биллибэт. – Туһаан салаа этии

Тыл култуурата

28. «Обижайсы гын» диэн этии дын сахалыы хайдах буоларын ый (1 баал):

А. өһүргэн

Б. өһүргэт

29. Былыргы итэҕэл быһыытынан, Хотугу Муустаах байҕалтан тахсан, орто дойдуга тымныыны түһэрэр сүдү улахан оҕус баар. Тымныы тыына, тымныы иччитэ дииллэр. Аата? (1 баал)

А. Дьыл оҕуһа

Б. Тымныы оҕуһа

30. Көппүт сиргэ **Н, Н** буукубалары туруорун (1 баал):

Кураанах мас уот асты(1) да // Күөдьүйэри(2) санатабы(3), // Ол кутааҕа дьыбарга да // Дууһабынан сыранабы(4). (И. Гоголев)

Хоруйа:

1	н	
2		н
3		н
4		н

В чаас

1. Бэлиэтэммит тыллары састаабынан ырыт (10 баал):

Толоруу холобура: ойуулатан < ойуу + лаа + т + ан

ойуу – тыл олоҕо, аат тыл

- лаа – туохтуур үөскүүр сыһ.
- т – дьаһайар туһайыы сыһ.
- ан – урут сыһыат туохтуур сыһ.

1. *Таайбаккыат* – // *Күөх сайынна* **ТАПТАЛБЫН** *этээри* // *Махтал харабын уутунан* **АРДЫЫРБЫН**, // *Ол аата эһиилги өһ сайы алгыырбын* (В. Потапова); 2. *Махтал сааскы сарсыардаба* / *Дууһаны* **ДЬЭГДЫТЭРИГЭР...** (И. Гоголев.); 3. *Инним диэки сирдиир миигин* / *Киһибин диэн* **САНАНЫЫ** (И. Гоголев.); 4. *Бүөтүр ыраах арыылары кэрийэ* **КӨРҮТЭЛЭЭТЭ**.

Тапталбын < **таптаа** + **л** + **(ы)м** + **(ы)н**

Таптаа – т.о., туохтуур, сорууар к., 2 сир.

- л – аат тыл үөск. сыһ.
- (ы)м – тардыы 1 сир.с.
- (ы)н – туохтуу түһүк с.

Ардыырбын < **ардаа** + **ыыр** + **(ы)м** + **(ы)н**

Ардаа – т.о., туохтуур, сорууар к., 2 сир.

- ыыр – билинни кэмнээх аат туохтуур сыһ.
- (ы)м – тардыы 1 сир.с.
- (ы)н – туохтуу түһүк с.

Дьэгдытэригэр < **дьэгдый** + **т** + **эр** + **э** + **гэр**

Дьэгдый – т.о., туохтуур, сорууар к., 2 сир.

- т – дьаһайар туһайыы сыһ.
- эр – билинни кэмнээх аат туохтуур сыһ.
- тардыы 3 сир.с.
- гэр – сыһыарыы түһүк с.

сананыы < **санаа** + **н** + **ыы**

санаа – тыл олоҕо, туохтуур, сорууар к., 2 сир.

- н – бэйэни туһайыы сыһ.
- ыы – аат тыл үөск. сыһ.

көрүтэлээтэ < **көр** + **(ү)тэлээ** + **т** + **э**

көр – тыл олоҕо, туохтуур, сорууар к., 2 сир.

- (ү)тэлээ – төхтүрүтэлиир көрүн сыһ.
- т – билигин ааспыт кэм с.
- э – 3 сир.сыһ.

2. Сиинтэксистиин ырыт (этии чилиэнинэн ырыт, сана чаастарын суруй, этии тиибин ый, ситиминэн ырыт, сурук бэлиэтин быһаар) **(20 баал)**:

Таһырдыа ардах күүһүрбүтүгэр, чарылыы-чурулуу тыаһаабытыгар, кыыс төбөтүн көтөбөн хараҥа түннүгү одууласта. (Е.Неймохов, “Ардах түһэр”)

(Таһырдыа ардах күүһүрбүтүгэр, чарылыы-чурулуу тыаһаабытыгар), [кыыс төбөтүн көтөбөн хараҥа түннүгү одууласта]. (сэһэн, БХЭ, кэм с.ч., салайыы ситиминэн холбоһор, сыһыарыы түһүк)

Таһырдыа – сыһыат

Ардах – аат тыл

Күүһүрбүтүгэр – аат туохтуур

чарылыы-чурулуу – тэннэ сыһ.туохтуур

тыаһаабытыгар – аат туохтуур

кыыс – аат тыл

төбөтүн – аат тыл

көтөбөн – урут сыһ.туохтуур

хараҥа – дабааһын аат

түннүгү – аат тыл

одууласта – туохтуур

Таһырдыа ардах күүһүрбүтүгэр, чарылыы-чурулуу тыаһаабытыгар, төбөтүн көтөбөн хараҥа түннүгү

Кыыс _____ одууласта – сөпсөһүү, 3 сирэй, 1 ахс.

Түннүгү _____ одууласта – салайыы, туохтуу түһүк

Хараҥа _____ түннүгү – сыстыы, тыл бэрээдэгэ

төбөтүн көтөбөн _____ одууласта – сыстыы, ис хоһоонунан

төбөтүн _____ көтөбөн – лексическэй

ардах _____ күүһүрбүтүгэр, тыаһаабытыгар – сөпсөһүү, 3 сирэй, 1 ахс.

күүһүрбүтүгэр, тыаһаабытыгар – тэннэ холбоһор ситим, интонация

чарылыы-чурулуу _____ тыаһаабытыгар – сыстыы, тыл бэрээдэгэ

чарылыы-чурулуу – лексическэй

Таһырдыа _____ күүһүрбүтүгэр – сыстыы, ис хоһоонунан

С чаас

Софрон Данилов кэпсээнин аах. Тылын-өһүн, уус-уран ньымаларын ырытан, суруйааччы сатабылын арыйарга холон. Тыл ханнык ньымалара айымньыны этигэн, тыыннаах онороллорун тиэкис гына сааһылаан суруй (филологический анализ текста). (40 баал)

100-150 тыллаах буолуон сөп.

Кыысчаан күлэр

Талах кэтэбэр, күөх от быһыгар сэрбэллэн туран кыысчаан күлэр. Биэстээх-алталаах кыысчаан. Лэппиллибит баттахтаах, тобугун үрдүнэн ырбаахы сыыстаах, атах сыгыннаах. Аһаҥас этин бүтүннүүтүн күн уота хараарыар диэри сиэбит.

Үүт манан үрүмэччи сибэккигэ түһэр. Мас түүтүнүү чэпчэки, кыракый үрүмэччи. Ону умнаһа кыайан уйумуна, сибэкки хонкуйан охтон барар. Оччоҕо үрүмэччи сиргэ тийиэхчэ буолан иһэн, өрүһүнэн, өрө сапсынан тахсар. Сап сабааттан өрүһүнэр. Ол ахсын кыысчаан күлэр. Намчытык. Ыраастык. Чабылыччы.

Туохха холуохха сөбүй ити күлүүнү? Сааскы сарайтан күн сырайбытыгар муус бытырыыстар тон килэннэ түһэн үлтү ыстанан кылыгырыылларыгар дуо? Суох. Өр

көһүппүт, ахтыбыт доҕорун уһун айантан эргийбит ахсым табаларын биһилэх чуорааннара алаас уңуор чугдааралларыгар дуу? Ити чахчы кэрэ – ол эрээри атын. Эгэлгэ өннөөх таас кыһалаах кытылларыгар бигэнэн, үрэх быһый долгуннара кылыбырайа сүүрдэллэригэр дуо? Ким билэр...

Бу күлүү субу күөх ньаассын оттон, субу сэмэйдик сибигинэйэр сиккиэртэн, ити түгэбэ биллибэт мэндээрэр халлаантан, ол күлүмүрдүү сырайар күнтэн бэйэлэриттэн үөскээбит курдук. Бу күлүү итилэр намчы тыныыларыгар, итилэр кэрэ саналарыгар, итилэр кичэл кэпсэллэригэр дылы.

Кыысчаан күлэр. Нарыннык. Сырдыктык. Дьэнкирдик.

Күл, кыысчаан!

Күл, күөх отун быһыгар сэрбэллэн туран.

Аан дойдуга итинник күлүү эрэ иһиллэрэ буоллар!